

Modern İktisat ve Hz. Peygamber'in Sünneti Perspektifinde Sermaye Birikiminin Değerlendirilmesi: Mukayeseli Bir Yaklaşım

Evaluation of Capital Accumulation in the Perspective of Modern Economics and the Prophet's Sunnah: A Comparative Approach

Teoman Kümbet¹, Abdulvahap Özsoy²

1) Millî Eğitim Bakanlığı, tkerzurum@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0158-3749

2) Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, avozsoy@atauni.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7408-5519

Geliş Tarihi: 21/02/2024 - **Kabul Tarihi:** 27/08/2024

DOI: 10.55205/jocsosa.2220231441036

ATIF: Kümbet, T. Özsoy, A. (2024) Modern İktisat ve Hz. Peygamber'in Sünneti Perspektifinde Sermaye Birikiminin Değerlendirilmesi: Mukayeseli Bir Yaklaşım. Cihannüma Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 2(2), 10-39.

Öz

Hz. Peygamber`den (sas) sermaye birikimini destekleyen hadisler ve uygulamalar nakledildiği gibi, biriktirilen bu sermayenin nasıl kullanılacağı veya ne şekilde değerlendirileceğini açıklayan birçok hadis rivayet edilmiştir. Bu hadis ve uygulamaların geneline baktığımızda Rasûlullah (sas) biriken sermayenin genelde, üretim ve kalkınma alanında ve bunu destekleyecek mahiyette olan faiz yasağıyla birlikte karz-ı hasen, infâk, emek-sermaye ortaklığı gibi alanlarda değerlendirilmesini tavsiye etmiştir.

Kur`an ve Sünnette sermaye birikiminin değerlendirilmesi konusunda servetin belli ellerde toplanmasına mâni olmak, toplumdaki dezavantajlı grupları göze-

terek toplumsal dayanışmayı artırmak ve servetin âtıl bir şekilde tutulmasını önleyerek üretime yönlendirilmesini sağlamak amacıyla faiz yasaklanmış ve zekât, infâk, karz-ı hasen gibi müesseselerde teşvik edilmiştir.

Sermaye birikiminin değerlendirilmesi konusunda, İslâm iktisadının temel dayanaklarından birincisi olan Kur`an`da, mal ve sermayenin tek elde toplanması, servetin sermaye olarak üretime yönlendirilmeyip saklanması, yine sermayenin üretim yerine faiz gelirin e yönlendirilmesi, Allah`ın yasakladığı mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılması yasaklanmıştır. Sermaye birikiminin değerlendirilmesi konusunda Hz. Peygamber`in (sas) sünnetinde de bu saydığımız ilkeleri görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Hadis, Ekonomi, Sermaye, Üretim, Kalkınma, Kredi, Faiz

Abstract

Hadiths and practices from the Prophet (saw) support capital accumulation and outline how this accumulated wealth should be utilized. Numerous hadiths explain how wealth is to be evaluated. When we examine these teachings and practices, we see that the Messenger of Allah (saw) emphasized that capital is generally needed to support production, development, and societal welfare. Examples include directives for charity, almsgiving, labor-capital partnerships, and the prohibition of interest, with recommendations for utilizing wealth in these areas.

In the Qur`an and Sunnah, specific principles regarding the utilization of accumulated wealth emphasize social solidarity and equitable distribution. To prevent wealth from being concentrated in the hands of a few, and to encourage it to support societal welfare, interest is prohibited. This prohibition ensures that wealth is directed toward productive means rather than being kept idle. Institutions such as zakat, infâk, and karz-ı hasen are encouraged as a means of fostering social solidarity and supporting those in need.

The Qur`an, as a foundational pillar of Islamic economics, sets clear guidelines for the evaluation and use of accumulated capital. It prohibits the concentration of wealth in the hands of a few, discourages hoarding wealth rather than using it productively, and restricts directing capital toward interest income instead of productive endeavors. Additionally, the use of capital for the production of goods and services forbidden by Allah is also prohibited. These principles of ethical capital utilization are further exemplified in the Sunnah of the Prophet (saw).

Keywords: Sunnah, Hadith, Economy, Capital, Production, Development, Credit, Interest

GİRİŞ

Günümüz modern iktisat düşüncesinde insan seküler bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Seküler insan evrendeki her şeyin sahibi olduğuna inanarak bütün eşyaya dilediği gibi tasarruf edebileceği düşüncesiyle, kendisine sınırsız bir özgürlük alanı (laissez faire) vehmetmektedir. Bu elde ettiği sınırsız özgürlükle ister ekonomik, ister başka alanlarda olsun, alacağı her türlü kararda sadece kendi çıkarlarını önceleyen (homo economicus) bir yapıda hareket etmektedir (Zaim, 1992). Bu anlayış herkesin kendi çıkarlarını öncelediği ve buna göre hareket ettiği bir ortamda, evrende bir denge hali “görünmez el” (invisible hand) meydana geleceğini iddia etmektedir. Aslında her bireyin sadece kendi faydasını maksimize etmek için bir mücadele içine girmesi, insan-insan, insan-evren arasında bir çatışma ortamında beraberinde getirmektedir ve bu çatışma da genelde güçlü olanın zayıf olana galip gelmesiyle sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla modern iktisadın fikri altyapısında çatışmacı bir yaklaşım vardır, diyebiliriz.

İslâm’da ise insan, Allah’ın kendisine halifelik görevi verdiği ve bu görev sebebiyle evrendeki her şeye bu görev şuuruyla ve emanet nazarıyla bakan, bireysel özgürlüğü olan ve bu özgürlüğünü toplumun menfaatleriyle birlikte değerlendiren, yaptığı bütün işlerin karşılığını sadece dünyada değil, ahirette de alacağına inanan bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Bu bakış açısıyla İslâm, insan-insan, insan-evren ilişkilerinde bir itidal ve dayanışmayı ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla İslâm iktisadının inanç altyapısında da dayanışmacı bir yaklaşım vardır, diyebiliriz.

İslâm âlimleri üretim fonksiyonunun temel kavramlarından olan sermaye ve bununla ilgili çevre kavramları, Allah’ın Kur’an da koyduğu temel prensipler ve Hz. Peygamber’in (sas) uygulamalarını esas alarak zamanın ve coğrafyanın şartlarına da uygun bir şekilde Allah ve âhret inancı, adalet, hürriyet, sulh, dayanışma, fertlerin yararını zedelemeyen toplumun yararını temin etme gibi temel prensipler çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Bu konuda Hz. Peygamberin (sas) sünneti çok önemli bir örneklik teşkil etmektedir. Elbetteki Allah Rasulü (sas) bugünkü anlamda bir iktisatçı değildir. Ancak hem ailesi hem kendisi uluslararası ticaretle uğraşmış birisi olarak Allah Rasulünün (sas) iktisat alanındaki ortaya koyduğu uygulamaların, tüm insanlığın dünya ve âhret saadetini temin edecek ilkeler ve uygulamalar olduğunu görmekteyiz.

Kur'an ve Hz. Peygamberin (sas) sünnetini incelediğimizde sermaye birikiminin itidal çerçevesinde desteklendiği gibi sermaye birikiminin nasıl değerlendirileceği konusunda da belli prensipler ortaya konulmuştur. Kur'an ve Sünnette sermaye birikiminin değerlendirilmesi konusunda servetin belli ellerde toplanmasına mâni olmak, toplumdaki dezavantajlı grupları gözeterek toplumsal dayanışmayı artırmak ve servetin âtil bir şekilde tutulmasını önleyerek üretime yönlendirilmesini sağlamak amacıyla faiz yasaklanmış ve zekât, infâk, karz-ı hasen gibi müesseselerde teşvik edilmiştir. Yine Hz. Peygamber'in (sas) bizzat yaptığı ve bu yolla ailesinin geçimini temin ettiği bir ticaret yöntemi olan sermayenin emekle ortak olduğu mudârebe vb. sistemlerle de mal varlığı olup da ticaret yapma yeteneği olmayanların ve ticareti bilen ancak sermayesi az veya hiç olmayan kişilerin bir araya getirildiği kâr ortaklıkları da bir çözüm yolu olarak ortaya konmaktadır.

İSLAM İKTİSADINDA SERMAYE BİRİKİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sermayenin Üretim ve Kalkınma Alanında Değerlendirilmesi

Üretim kavramı, İslâm iktisadında, toplumun ekonomik refah seviyesinin yükselmesi maksadıyla inanç ve ahlâkî değerlere bağlı kalınarak, mubah olan her türlü yatırımı yapmak için çalışmayı ifade eder (Samar & el-Hersh, 2020). Üretim ekonomisi denince de ilk akla gelen mal veya hizmet üretimine dayalı tarım, ticaret, madencilik, inşaat, taşımacılık, turizm gibi faaliyetlerdir. İnsanlar ilk zamanlarda ahlâkî değerlere bağlı olarak içinde yaşadığı toplumun menfaatlerini de göz önünde bulundurup, aşırı bir kâr beklentisi olmadan hizmet amaçlı bir üretim tarzını benimsemişlerdir (Karacan & Çevik, 2015).

Aslında sermaye ve sermaye birikiminin meydana getirilmesinde ve sürdürülebilir olmasında en önemli etkenlerden birisi olan tasarruflar, üretim ve yatırım yapmak için kullanılmaktadır. Üretim olmadan bütün bu iktisadi faaliyetler tek başına hiçbir şey ifade etmeyecektir. İslâm iktisadında üretime büyük önem verilmiştir. Bu konuda temel amaç toplumun huzur ve refah seviyesini yükselterek adaleti tesis etmektir. Bunun için İslâm iktisadında, Sanayi kapitalizmine geçilen ilk dönemlerde olduğu gibi üretimde çocuk işçilerin ve kadınların ağır şartlarda çalıştırılıp

emeklerinin sömürüldüğü, insan haklarını hiçe sayan uygulamaların olduğu, manevi değerlerin ve aile kurumunun büyük zararlar gördüğü bir üretim politikası kabul edilmemektedir.

İslâm iktisadında üretim, Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla halkın ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmaktadır. Binaenaleyh Allah'ın rızasının olmadığı lüks, israf ve ahlâkî değerlerde sapmalara yol açabilecek bir üretim anlayışı kabul edilmez (Korkut, 2018). Yine İslâm iktisadında genel ahlâkî ilkelere aykırı toplumda menfi sonuçlar ortaya çıkaracak tasarruf, üretim ve yatırımlara göz yumulmaz. Üretimin asıl amacı ihtiyaçların karşılanmasıdır. Dolayısıyla üretilen mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarını karşılaması hedeflenmektedir. İhtiyaçlar yerine kapitalist sistemde olduğu gibi kitlevi bir üretim anlayışıyla toplumun arzularını tatmin edecek bir tüketim toplumu oluşmasına da yer yoktur (Alan, 2019).

Sermaye birikiminin değerlendirilmesi konusunda, İslâm iktisadının temel dayanaklarından birincisi olan Kur'an'da, mal ve sermayenin tek elde toplanması (Haşr/7), servetin sermaye olarak üretime yönlendirilmeyip saklanması (Hümeze/2-3; Tevbe/34-35), yine sermayenin üretim yerine faiz gelirin'e yönlendirilmesi (Bakara/275), Allah'ın yasakladığı mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılması yasaklanmıştır. Buna mukabil Allah (cc) tarafından, insana yeryüzünde halifelik (Bakara/30; En'am/165) ve yeryüzünün imarı (Hûd/61) görevi verildiğinden dolayı, sermayenin Allah'ın rızasına uygun üretim, infâk (Bakara/43-177-215-254-267-271-274; Mâide/55; Meryem/31; Mücadele/13; Secde/16; Tevbe/71) ve karz-ı hasen (Bakara/245; Hadid/11; Mâide/12; Müzzemmil/20; Teğâbûn/17) alanlarında değerlendirilmesi istenmiştir.

Sermaye birikiminin değerlendirilmesi konusunda Hz. Peygamber'in (sas) sünnetinde de bu saydığımız ilkeleri görmekteyiz. Nitekim Hz. Peygamber (sas), üretimin öncelikli olarak bütün canlıların faydasına olması gerektiğini şu hadisiyle açıklamıştır. *“Herhangi bir Müslümanın diktiği ağaçtan yenen, o ağacı diken için sadakadır”* (Müslim, “Musâkât”, 7). Servetin âtil bırakılmaması, yeniden üretime ve yatırıma dönüştürülmesi yani iktinaz amaçlı elde tutulmaması konusuna *“Kim bir ev veya gayr-i menkul satıp da bunun parasıyla yeni bir gayr-i menkul satın almazsa, o kimse sattığı malın karşılığında aldığı paranın bereketini göremez”* (Ahmed b. Hanbel, “XXV”, 166.; İbn Mâce, “Ruhûn”, 24) buyurarak dikkatlerimizi çekmiştir.

İslâmî iktisat düşüncesinde, iktisadi açıdan kalkınmayı gerçekleştirebilmek için ülkenin imarı ve toplumun eğitim seviyesinin yükseltilmesi önde gelen şartlardandır. Bir ülkenin imârı ise topraklarının azami ölçüde etkin olarak değerlendirilmesiyle ölçülür (Ersoy, 1987; ez-Zebîdî, 2019). Toprak insanlık tarihi boyunca mühim bir üretim aracı olarak değerlendirilmiştir. Bugün bile Müslüman ülkelerin ekonomisine bakıldığında büyük çoğunluğunun toprağa, tarıma dayalı olduğu görülmektedir ve bu ülkelerin iktisadi anlamda refahının artması toprağın doğru bir şekilde değerlendirilmesine bağlıdır (Khan & Demirtaş, 2017). Bu bağlamda Rasulullâh (sas) sähipsiz ve çorak arazilerin ihya edilip üretim ve yatırım amaçlı ekonomiye kazandırılmasını teşvik sâdedinde şöyle buyurmuştur: *“Her kim, hiçbir kimseye ait olmayan bir araziye imar ederse o kimse (bu yere sahip olmaya) daha layıktır”* (Ahmed b. Hanbel, “XXXXI”, 375; Buhârî, “Muza-raat”, 15; Ebû Dâvûd, “Haraca”, 37).

Konuyla alakalı olarak Ebu Yusuf, kaynakların verimli kullanımını sağlamak ve bu yolla üretim ve gelirlerde artış sağlamak amacıyla, kamu yararı gözetilerek, buraları üretimle ekonomiye kazandırma gücü olanlara ikta etmenin, kiraya vermenin yahut devlet olarak işlemenin şart olduğu görüşündedir (Kallek, 1997). Hz. Peygamber’in (sas) sähipsiz tarım arazilerinin üretimde değerlendirilmesi ve hayvancılığın gelişmesi için mera tahsis ettiğini de görmekteyiz. Câbir b. Abdullah (ra) Allah Resûlü’nün (sas) şöyle söylediğini nakletmiştir: *“Kimin bir arazisi varsa onu eksin, eğer ekmeye imkân bulamıyorsa, elinden bir şey gelmiyorsa onu (din) kardeşine versin fakat ondan ücret almasın”* (Tirmizî, “Buyû”, 55,72). *“Sebre b. Abdülazîz b. Rebi‘ el-Cühenî, babasından, o da dedesinden Resûlullah’ın (sas) bir ağacın altında bir mescit yerine kamp kurarak burada üç gün kaldığını ve Tebük’e gitmek üzere oradan ayrıldığını nakletmiştir. Cüheyne halkı geniş bir arazide ona yetişmiş (Allah Resûlü) onlara, “Zi’l merve’nin halkı kimdir?” diye sormuş, (Orada bulunanlar) “Cüheyne’den Benî Rifâa” demişlerdir. Ardından (Allah Resûlü): “Benî Rifâa için şunları (arazileri) iktâ olarak ayırdım.” buyurmuştur. Daha sonra onlar burayı kendi aralarında taksim etmişler. Bazıları kendi paylarını satarken, bazıları muhafaza edip topraklarını işletmişlerdir.”* (Dârimî, “Buyû”, 65; Ebû Dâvûd, “İsti’zan”, 34.; Tirmizî, “Ahkâm”, 39).

İslâm iktisadında esas olan temiz ve helal olan mal ve hizmetlerin üretilmesidir. Üretim faaliyetleri insanların her türlü istek ve tercihlerini karşılamak üzere planlanmaz (Samar & el-Hersh, 2020). Üretimde asıl

hedef insanların faydalanacağı mal ve hizmetlerin çoğaltılmasıdır. İnsana mal, beden, ruh açısından büyük zararlar veren şeylerin üretilmesi, velevki çok kâr getiren bir üretim olsa da kabul edilemez (Çolak, 2003). Hadislerde yasaklanan bu kazanç türlerine şarap, ölü, domuz, putların satışını (Buhârî, “Buyû”, 112); köpek parası, zina kazancı, kâhinlik ücretini örnek gösterebiliriz (Buhârî, “Buyû”, 113). Dolayısıyla üretim faaliyetlerinin en önemli unsuru olan sermaye birikimi de bu ilkelere göre kullanılmalıdır.

Bir ürünün üretiminin yasak olması, o ürüne yatırım yapılmasının da yasak olması anlamına gelmektedir. Sermayenin haram olan bir malın üretiminde kullanılmasının yasaklanmasına Rasûlullah’ın (sas) içkiyle ilgili tutumunu örnek olarak verebiliriz. Hz. Peygamber (sas) içki yasağı geldiğinde bizzat denetimlerde bulunarak, içki tulumlarını imha ettirmiştir. Kendisine içki üreticisi olan kişilerin bu yasaktan zor duruma düştüklerini bildirdiklerinde ürünlerini başka şekilde hoşaf, şerbet olarak değerlendirmelerini tavsiye etmiştir (Kallek, 1997). İçki hususunda on kişiye lanet etmiştir. Bunlar; imâl eden, imâl etmek isteyen, kendisi için imâl edilen, taşıyan, kendisi için taşınan, satan, satın alan, sunan, kendisine sunulan” (İbn Mâce, “Eşribe”, 6) kimselerdir. Bu konuda Hz. Âişe de şöyle demiştir: “*el-Bakara Sûresi’nden ribâ hakkındaki (275-279.) âyetler nâzil olduğu zaman Peygamber (sas) mescide çıktı. Ve bu âyetleri insanlara karşı okudu. Sonra şarâbın ticâretini harâm kıldı.*” (Buhârî, “Salât”, 73).

Sonuç olarak İslâm iktisadında helâl kazanç esastır; İslâm helâl ve haram kavramlarıyla bu konuda da belli sınırlar çizmiştir. Dolayısıyla İslâm, bireyin ve toplumun menfaatlerine karşı olan tekelleşme, ihtikâr, iktinaz, kumar ve faizi yasaklayarak kazancın meşru sınırlarda elde edilmesini istemiştir (Zaim vd., 2013).

Faiz Yasağının Sermaye Birikimi Açısından Değerlendirilmesi

Faiz getirisi Semâvi dinlerin hepsinde yasak olmasına rağmen günümüzde yaygın olarak geçerli olan kapitalist sistem bu uygulamaya hiçbir engel koymamıştır. Hatta sermayenin nereden elde edildiğine bakmadan önce sermaye sahiplerinin çıkarı gözetilerek, borç verenin getirisi korumasına altına alınmıştır (İsmail, 1973). Çünkü Kapitalizmde para, öteki üretim faktörlerine nazaran daha üstün bir role sahiptir. Paradan elde

edilecek getirinin diğer üretim faktörlerinin aksine önceden belirlenip ve garanti altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Paradan elde edilen bu getiriyede faiz denmektedir (Khan & Demirtaş, 2017).

Kapitalist düşüncede insanın para ve servet sahibi olabilmek için temel motivasyonu, hiç riske girmeden para üzerinden kâr etmektir. Kapitalist için ticaret ve faiz geliri arasında herhangi bir fark olmadığı için, garanti gelir getiren faize yönelmektedir. Dolayısıyla Kapitalizmde ticaret ve faiz birbirinden ayrılmayan, biri olmadan diğerinin gelişmediği iki unsurdur. Faiz olmadan kapitalizmden söz etmek mümkün değildir (Korkut, 2020).

Kapitalizm borca dayalı ve temelinde faize dayanan bir sistemdir (es-Sadr, 1991). Faizin meşru görüldüğü bir sistemde borç veren insanlar başka birinin zarar etmesi pahasına kazanç elde etmektedirler. Borç veren taraf garanti bir faiz gelirine sahip olurken borç alan taraf artan maliyetler sebebiyle kayıplar yaşamaktadır. Bireysel açıdan bakıldığında bu durum belki sadece borç veren lehine borç alan aleyhine gözüksede bir tarafın diğer tarafın kaybına yol açacak şekilde kazanç elde etmesi toplumsal açıdan sifıra yakın bir kazanç ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu süreç, gelir dağılımında da adaletsizlikler ortaya çıkarmaktadır (Karacan & Çevik, 2015). Verilen krediler ister yatırım için ister tüketim amacıyla verilmiş olsun bu sistemde servet belli kesimlerin elinde toplanmaktadır. Bu sistemde faizli krediyle yapılan borçlanmalarda, ödenecek faiz miktarı maliyetlere yansıtılacağı için üretici faiz nedeniyle artan üretim maliyetlerini fiyatlara yansıtma durumunda kalacak, sermayenin üretim süreçleri içerisindeki önemli rolüde hesaba katılacak olursa bu da tüketiciye yüksek fiyat olarak yansiyacaktır. Bu sebeple faiz, enflasyonu tetikleyen en önemli faktörlerden birisi olarak değerlendirilebilir (Samar & el-Hersh, 2020).

Faizi meşru gören sistemlerde risk paylaşımı yoktur, tam tersine kredi verenden kredi kullanana bir risk transferi söz konusudur. Riskin tamamını krediyi kullanan yüklenmektedir. Böylece bu sistem sermaye sahiplerini kâr kadar zarar riskinde olduğu üretim ekonomisinden uzaklaştırıp riskin olmadığı alana sevk etmektedir. Bunun önündeki en büyük engel faiz yasağıdır ve buna mukabil olarak risk paylaşımını öngören bir yapı ortaya koymaktır. Risk paylaşımının olmadığı bir modelde yani faiz sisteminde her zaman sermaye sahibinin serveti artarak büyüyecektir. Bu

durumda, toplum ve yönetim üzerinde bir tahakküm aracı olarak kullanılarak diğer iktisadi alanlarda da sermaye sahiplerinin müdahale güçlerini artıracaktır (Korkut, 2020).

İslâm iktisadında ise faizin yasak olduğu Kuran-ı Kerîm’de birçok âyetle açık bir şekilde belirtilmiştir. İslâm iktisadındaki faiz yasağı temelde Cahiliye Dönemi’nde bilinen ve uygulanan ribadır (Kallek, 1997). İslâm öncesi Câhiliye döneminde hem faiz, hem de faizin kötü bir uygulama olduğu biliniyordu (Karaman vd., 2014). Nitekim İbn Hişam’ın anlattığı Kâbe’nin tamirini anlatan şu olay bunu gözler önüne sermektedir.

Kureyşliler Kâbe’yi tamir için biraraya geldiklerinde Ebu Vehb kalkmış ve Kâbe’den bir taş almıştı. Ancak taş elinden bir anda fırlayıp yerine geri dönmüştü. Bunun üzerine Ebu Vehb: *“Ey Kureyş topluluğu! Kâbe’nin inşasına temiz olmayan kazancınızdan bir şey katmayınız. Zinanın mihrinden, faizli alışverişlerden ve de insanlardan birinin haksız yere alınmış olan hakkından oraya katmayınız”* demiştir (Ege, 1985).

Kur’an-ı Kerîm’e baktığımızda faizle ilgili âyetlerin tedrici olarak dört aşamada nazil olduğunu görmekteyiz. İlk olarak Meke’de nazil olan Rûm suresinin 39. âyetinde faiz kesin olarak yasaklanmamamış; ancak Allah’ın rızasını kazanmak ve bereket açısından faizden/tefecilikten uzak durulması, onun çirkin bir davranış olduğu vurgulanarak uyarı yapılmıştır (Rum/39; Karaman vd., 2014): İkinci aşamada (Nisa/161) Yahudiler örnek gösterilmiş; faizi kendilerine yasak olduğu halde helâl saymaları sebebiyle ceza ve azaba uğradıkları ve ileride de uğrayacakları bildirilmiş, faiz yasağı konusunda Müslümanlar yönlendirilmişlerdir (Karaman vd., 2014). Üçüncü aşamada (Ali İmran/130) açık bir şekilde faizin yasaklandığı ortaya konmuştur (Karaman vd., 2014). Son olarak dördüncü aşamada ise, Bakara sûresi 275-279. âyetleriyle, faiz bir önceki “kat kat faiz yemeyin” kaydı da kaldırılarak kesin ve sert bir şekilde yasaklanmış, faizi terk edenlere bazı olanaklar, ısrarcı olanlara ise bunun acı sonuçları bildirilmiştir (Bakara/275-279; Karaman vd., 2014).

İslâm, iktisadi hayatın sürekli canlı bir şekilde devam edebilmesi açısından malın âtıl bir şekilde tutulup ekonomiye kazandırılmamasını hoş görmeyerek, iktinaz yasağı, infâk ve yatırımları teşvik eden birtakım düzenlemelerle, malın iktisadi hayatta aktif bir şekilde yer almasını arzulamaktadır. Faiz ise insanların üretimle kazanç elde etmek yerine hiç ris-

ke girmeden servetini âtıl bir şekilde tutarak bunun üzerinden gelir elde etmesine fırsat vermektedir (Çalgan, 2015). Bu noktada Gazali, paranın biriktirilmesinin (Kenz), toplumda paranın asli görevi olan ihtiyaçların karşılanması işlevini ortadan kaldırıp yanlış kullanılmasına sebep olacağı görüşünü ortaya koyar (Sıddıki & Açıkgoz, 1998).

İslâm iktisadında, elde edilen bir gelirin meşru olarak kabul edilebilmesi için o gelirin emek, sermaye ve risk/riziko unsurlarını taşıyan bir yöntemle elde edilmiş olması gerekmektedir (Efe, 2018). Sermayenin üretim fonksiyonu içerisindeki rolünü kabul eden İslâm iktisadı, sermayeyi ne kapitalist sistemde olduğu gibi kutsal kabul eder ne de sosyalist sistemde olduğu gibi yok sayar. İslâm iktisadı bu iki zıt yaklaşımın uzlaştırıldığı bir bakış açısıyla, sermayenin üretim süreçleri sonucunda elde edilen getiriden payının olduğunu ifade eder. Ancak bu payın önceden belirlenmiş sabit yüzdeli bir paydan değil, değişken yüzdeli olan kârdan elde edilmesi gerektiğini ve sermayenin, faizin olmadığı bir ekonomik sistemde de kâr faktörünün etkisiyle yeterince büyüyebileceğini vurgular (Efe, 2018; Khan & Demirtaş, 2017).

İslâm, sermayenin insanlar üzerinde bir baskı, zulüm ve sömürü aracı olarak kullanılmasını şiddetle reddeder (Çayıroğlu, 2014). Hz. Peygamber'in (sas) hadislerinde bunu açık bir şekilde görmekteyiz. O (sas), toplumdaki iktisadi ve ahlâkî yapıyı bozan faizin bir zulüm ve sömürü aracı olduğunu, faizli işlem yapan kimsenin bu işlemin hangi tarafında olursa olsun, ahirette şiddetle cezalandırılacağını bildirmiştir.

Resûlullah (sas) Veda Haccında: *“Haberiniz olsun, cahiliye faizlerinden olan tüm faizler kaldırılmıştır. Anaparalarınız ise kendinize aittir. Siz zulmetmeyiniz, zulme de uğramayınız”* (Ebû Dâvûd, “Buyû”, 5) buyurarak cahiliye dönemindeki borç veya alışveriş ilişkilerinden meydana gelen meblağın zamanında ödenmemesi halinde borçluya tanınan ek süre mukabilinde alınan fazlalık veya verilen borca karşılık anaparanın bâki olması şartıyla, tanınan vade süresince her ay önceden belirlenmiş belli bir oranın fazlalık olarak alınması, tanınan vade sonunda da anaparanın geri alınması, vade sonunda borçlunun anaparayı ödeyememesi halinde faiz oranının yeniden belirlenip vadenin uzatılması gibi çok çeşitleri olan Cahiliye faizinin (rib'en-nesie) hepsinin kaldırıldığını bildirmiştir (ez-Zebîdî, 2019; Kallek, 1997; Karaman vd., 2014).

Hz. Peygamber'in (sas), faiz konusunda ne kadar hassas olunması gerektiği ve faizli işlem yapanların akıbetlerinin nasıl olacağı konusunda insanları uyardığı birçok rivayet hadis kaynaklarında yer almaktadır (Buhârî, "Buyû", 24; İbn Mâce, "Ticârât", 58).

İslâm'da Müslümanların tüm fiillerinin İslâmi kurallara uygun olması istenmektedir. İslâm iktisadında da yapılan bütün ticari faaliyetlerde temel kıstas budur (Çolak, 2003). Dolayısıyla bu ölçüler içinde İslâm iktisadında servetin, sermaye olarak aktif bir şekilde üretim faaliyetlerine yönlendirilmesi teşvik edilirken, faizle elde edilen sermaye geliri yasaklanmıştır. Bunun yanında girişimcilerde Allah'ın yasakladığı mal veya hizmetleri üretemezler. Üretilen mal veya hizmetin meşru olabilmesi için önemli olan bir şart da üretim için kullanılan sermayenin meşru yollardan elde edilmesidir. Bu noktada İslâm iktisadında müteşebbisin faizle elde edilmiş bir sermayeyi kullanması da kabul edilmemektedir.

Resûlullah (sas) ribâyı yiyene, yedirene, yazıcısına ve şahidlerine lanet etmiş ve "Onlar (günahta) eşittirler" (Ahmed b. Hanbel, "XXII, 165; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, "VII", 356 1423; Müslim, "Musâkât", 106) buyurarak faiz yasağı konusundaki tavrını net olarak ortaya koymuştur. Hz. Peygamber (sas), faizden sadece gelir elde edenin değil, faizli işlemin herhangi bir aşamasında rol alan tüm kesimlerin aynı seviyede sorumlu olduğunu açıklamıştır.

Faiz hem doğrudan hem de dolaylı olarak topluma büyük zararlar vermektedir. Faiz sermaye sahiplerini, riske girmeden gelir elde etmeyi sağladığı için kolaycılığa ve tembelliğe sevk ederek teşebbüs ruhunu öldürmektedir. Ortaya çıkan maliyet fazlalığını dolaylı bir şekilde tüketici ödemektedir. Bu da gelir dağılımında sermayedar lehine, geniş halk kitlelerinin aleyhine ciddi bir adaletsizlik ortaya çıkararak toplumsal huzuru bozmaktadır (Çalgan, 2015; Çayıroğlu, 2014; ez-Zebîdî, 2019).

Bu konuda gelen bir rivayette, "Hz. Peygamber (sas) ashabına: "Helak edici yedi şeyden kaçınınız" buyurdu. Sahabîler: Onlar nelerdir ya Rasûlallah? diye sordular. Resûlullah (sas): "Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymak, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş günü ordundan kaçmak, hiçbir şeyden haberdar olmayan mü'min hanımlara iftira etmektir" (Buhârî, "Vesâya", 23; "Hudûd", 44; Müslim, "İman", 144) buyurmuştur. Gerçekten de faiz toplumsal dayanışmayı bozan, insanlar arasında

tartışma çıkaran en önemli sebeplerden biridir. Hiçbir borçlu ihtiyacıdan dolayı aldığı faizli borcun faizini gönül hoşluğu ile teşekkür ederek ödemez. Ödendiği halde bile insanların arasını açan faiz, ödenmediği zaman daha da büyük problemler ortaya çıkaracak ve toplum olarak faizin yaygınlaşması, toplumsal dayanışmayı tehdit ederek dağılmasına sebep olacaktır. Bu şekilde dağılan bir toplumda hırsızlık, dolandırıcılık, yankesicilik gibi bir toplumun bir nevi helâkine sebep olacak durumların ortaya çıkması da doğaldır (ez-Zebîdî, 2019). Yapılan araştırmalar, faizin neden olduğu, enflasyon ve işsizlik sebebiyle derinleşecek olan gelir dağılımındaki adaletsizlik ve kaynak paylaşımındaki sorunlarla, suç işleme eğiliminde ve mala karşı işlenen suçların artış göstermesinde pozitif bir ilişkiyi göstermektedir (Aksu & Akkuş, 2010). Bu nedenle, Rasûlullah'ın (sas), insanların hem bireysel hem de toplumsal açıdan helâk olmasına sebep olan şirk, sihir, cinayet, savaştan kaçmak, iftira ve yetim malı yemek gibi davranışlar içinde faizi sayması çok önemli bir uyarı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine birçok hadiste Hz. Peygamber'den (sas), faiz konusunda son derece titiz davranılması gerektiğini ve sadece faiz değil, faiz şüphesi olan iktisadi faaliyetler ve davranışlardan da kaçınmamız gerektiğini öğrenmekteyiz. Bu rivayetlerden birisinde Hz. Ömer (ra) şöyle demiştir: *“Son inen âyet, faiz âyetidir. Rasûlullah (sas) da bu âyeti (ayrıntılarıyla) açıklamadan vefat etti. Artık siz faizi de faiz şüphesi bulunan işlemleri de bırakınız.”* (İbn Mâce, “Ticârât”, 58).

Hız. Peygamber (sas), borçlunun vereceği bir fazlalık ile alacaklının kendi lehine menfaat sağlaması konusunda ilgili olarak *“Biriniz bir mal borç verip, sonra malı alan şahıs borç verene bir hediye verdiği veya onu bineğine bindirmek istediği zaman o bineğe binmesin ve o hediyeyi kabul etmesin. Meğerki borç işinden önce aralarında böyle bir ilişki olsun”* (İbn Mâce, “Sadakât”, 19) buyurmuştur. Diğer bir rivayette ise; *“Bir kimse, bir (din) kardeşi için aracılıkta bulunur da, kardeşi onun aracılığı üzerine hediye verir, o da kabul ederse ribâ kapılarından büyük bir kapı açmıştır”* (Ahmed b. Hanbel, “XXXVI”, 588.; Ebû Dâvûd, “Buyû”, 82) demektedir. Bu rivayetler bu gibi işlemlerin de faiz kapsamına girdiğini gösteren nakillerdir. Borçlu kişilerin alacaklılar istemese de onlara verdiği hediye kabilinden şeyler toplumda yaygınlaşarak âdet haline gelmiş ve alacaklılar böyle bir beklenti içine girip borç veriyorlarsa, önceden belirlenmemiş dahi olsa, borçlu tarafından alacak-

liya verilen bu hediyeler faiz hükmünü alır (Özsoy, 1995).

Günümüzde kapitalist sistemin bir devamı olarak görülen, üretimi desteklemeyip, krediler aracılığıyla varlığını sürdürmeye çalışan finans kapitalizmine göre, ücretlerin artırılmadığı bir ortamda tüketimin devamlılığı ancak krediyle mümkündür. Yine finans kapitalizmine göre kredinin ulaşılabilir olması temel iktisadi haklardandır. Bunun yanında bir gerçeklik olarak da sosyal devlet anlayışının tam olarak uygulanmaması nedeniyle tüketimde bazı ihtiyaçlar bireysel olarak telafi edilme zorunda olduğuda görülmektedir. Gelenen noktada toplumun tüm birimleri, kredi mekanizması tarafından kuşatılmış durumdadır. Önceleri büyük iş yapan tüccar ve sanayicilerin kullandığı kredi bugün daha çok bireysel tüketiciler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bu durumu bankalar kredinin görünürlüğünü artırıp, ulaşılabilirliğini kolaylaştırarak, “bayram kredisi”, “geleneksel kredi” gibi milli ve manevi değerlerle irtibatlandırarak yaygın hale getirmektedirler (Çetin, 2011).

Hz. Peygamber (sas), Arapların daha önceden bilmedikleri alışveriş faizini ilk defa açıklamıştır. Fazlalık faizi, (Ribe'l-Fazl) ölçülebilir veya tartılabilir özelliğine sahip olan malların, kendi cinsinden olan mallarla peşin olarak yapılan alışverişlerde fazlalıklı bir şekilde değiştirilmesi sonucu ortaya çıkan faizdir. Bu hadislerden anlaşıldığı üzere takas işlemlerinde haksızlık ve sömürü ihtimalinin daha fazla olması nedeniyle bazı durumlar hariç, takaslı işlemler yasaklanarak, ticarete paranın mübadele aracı olarak kullanılması Hz. Peygamber (sas) tarafından teşvik edilmiş, bir ürün diğer bir ürünle değiştirilmek isteniyorsa önce paraya çevrilip sonra satın alınması tavsiye edilmiştir. Bu teşvikle faizli alışveriş şüphesi barındıran işlemlerden sakınılması hedeflenmiştir (Çalgan, 2015; Karaman vd., 2014; Khan & Demirtaş, 2017). Bu konuda Gazalî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn* eserindeki şükür bahsinde para konusuna değinerek, trampa sisteminin dezavantajlı bir sistem olduğundan, paranın önemi ve fonksiyonlarından söz etmiştir. Gazalî, paranın bir değer standardı aracı olduğunu, mübadele için kullanılması gerektiğini ve değer koruma aracı olduğunu belirtmiştir (Kalyoncuoğlu, 2021; Sıddıki & Açıkgöz, 1998). Şah Veliyullah da paranın avantajlarından bahsederek, takas sisteminin dezavantajlı ve adil olmadığını belirtmektedir (Sıddıki & Açıkgöz, 1998).

Nitekim Hz. Peygamber (sas), faiz şüphesi karışmasın diye farklı cins hurmaların önce parayla satılarak sonra yine parayla diğer cinsin alın-

masını emretmiştir. Bu konuda şöyle bir olay rivayet edilmektedir. Rasûlullah (sas) bir kimseyi Hayber üzerine vergi âmiri tayîn etti. Sonra bu zât Hayber'den Cenîb (denilen en iyi) hurma cinsi ile geldi. Rasûlullah (sas): *“Hayber'in bütün hurmaları böyle midir?”* diye sordu. O zât: *Vallahi hepsi böyle değildir yâ Rasûlallah! Biz bu iyi hurmadan bir sâ'ı (âdî hurmanın) iki sâ'ı ile; yine iki sâ' iyi hurmayı üç sâ'- âdî hurma ile alıp değiştiririz,* dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sas): *“Böyle yapma! Cem' denilen âdî hurmayı para ile sat, sonra bu paralarla Cenîb nev'i hurma satın al”* buyurdu (Buhârî, “Buyû”, 89).

Konuyla ilgili diğer bir rivayette Bilal (ra) , Resûlullah'a (sas) iyi cins bir hurma getirince, Resûlullah (sas): *“Bu nedir?”* buyurdu. Bilal (ra) : *“İki ölçek kötü hurma karşılığında bundan bir ölçek aldım”* deyince, *“Olmaz böyle şey, bu faizin tam kendisidir. Bu tür alışverişe yaklaşma!”* buyurdular. (Müslim, “Buyû”, 14; Nesâî, “Buyû”, 41).

Fedale b. Ubeyd'ten (ra) gelen bir rivâyete göre, o şöyle demiştir: *“Hayber savaşında altın ve boncuktan yapılmış bir kolye elde etmiştim. Onu satmak istedim. Durum Resûlullah'a (sas) hatırlatılınca: “Altını boncuklardan ayır ve öyle sat”* buyurdu (Müslim, “Musâkât”, 89; Nesâî, “Buyû”, 48; Tirmizî, “Buyû”, 32).

Hz. Peygamber (sas) faizli işlem çeşitlerini ve bu muamelelere konu olan malların hangileri olduğunu da şöyle açıklamıştır: *“Külçe olsun, sikke olsun; altın altınla ve gümüş gümüşle (eşit olarak) satılır. Buğday buğdayla müddü (eski bir hacim ölçüsü) müddüne, arpa arpayla müddü müddüne, hurma hurmayla müddü müddüne ve tuz tuzla müddü müddüne satılır. Kim fazla verir veya fazlayı isterse faize girmiş olur. Peşin olmak üzere, gümüş, daha fazla olduğu halde altını gümüş karşılığında satmakta mahzur yoktur, ama veresiye caiz olmaz. Yine peşin olmak üzere arpa daha fazla olduğu halde buğdayı arpa karşılığında satmakta mahzur yoktur, ama veresiye caiz olmaz. Bu çeşitler değişik olduğunda, peşin olursa istediğiniz şekilde (eşit veya farklı olarak) satınız.”* (Ebû Dâvûd, “Buyû”, 241).

Rivayet edilen bu hadis fıkıh literatüründe faiz konusuyla ilgili değerlendirilmelerde hareket noktası olmuştur. Hadiste Hz.Peygamber (sas) bahse konu altı eşyanın birbiriyle değiştirilmesinde faizin nasıl meydana geleceğini açıklamaktadır. Bu malların birbiriyle mübadelesinde faizin tahakkuk edeceği konusunda İslâm âlimleri tarafından ittifak edilirken, illetlerine bakılarak mübadelesinde faiz tahakkuk eden mallar sadece bunlar mı? yoksa başka benzer mallarda da faiz gerçekleşir mi? konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu konudaki hadisler bütüncül olarak

değerlendirildiğinde isabetli olanın günümüzde tüm misli malların bu şekilde değerlendirilmesi gerektiği görüşüdür (Çalgan, 2015; Karaman vd., 2014; Özsoy, 1995), denilebilir.

Sermayenin Karz-ı Hasen Olarak Değerlendirilmesi

Karz-ı hasen hem sermaye birikiminin oluşturulması hem de ele aldığımız sermaye birikiminin değerlendirilmesiyle ilgili bir konudur. Bununla birlikte Karz-ı hasen konusunun, sermaye birikiminin oluşturulması konusunu da kapsayarak konu bütünlüğü açısından burada ele alınması daha uygun olacaktır.

Terim olarak, birine geri ödenmek üzere ödünç verilen mal anlamına gelen “karz” (Apaydın, 2001; Karaman vd., 2014) ve iyi, hoş, latif, güzel anlamına gelen “hasen” kelimelerinden oluşan karz-ı hasen kavramı; ihtiyacı olan kişilere herhangi bir karşılık veya menfaat beklemeden sırf Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla verilen borcu ifade etmektedir (Canbaz, 2019; Zaim vd., 2013).

Karz kelimesi ve bu kökten türemiş olan kelimeler Kur’an-ı Kerim de Kehf suresindeki “birşeyin çaprazından dolaşma” anlamı hariç, “borç verme” anlamında toplam on üç yerde geçmektedir (Bakara/245; Hadid/11; Kehf/17; Mâide/12; Müzzemmil/20; Tegâbün/17). Âyetlerde geçen borç vermenin mecâzi açıdan Allah’a borç verme olarak nitelendirilmesi, Allah’ın rızasını kazanmak için verilen borcun karşılığının, kat kat fazlasıyla borcu verene ödeneceği, yapılan bu güzel davranışın Allah indinde zayi olmayacağı şeklinde Allah’ın bir vaadi olarak yorumlanmaktadır. Verilen bu borcun güzel (hasen) olarak değerlendirilmesi de içinde herhangi bir gösteriş amacı ve dünyevi bir menfaat olmadan helal maldan ve sırf Allah’ın rızasını temin etmek için yapılması gerektiğine işaret etmektedir (Erturhan, 2010).

İslâm iktisadı konusunda önemli çalışmalara imza atmış ve bu alanın öncü isimlerinden Sabri Orman, karz-ı hasene dair şunları söylemektedir: *“Nihayet kredi ilişkisinin gerçekleşmesi için, kredi alanın bir bedel ödemesi gerektiğini biliyoruz ki buna da “faiz” denmektedir. O halde kredi, herhangi bir veresiye ya da borçlanma işlemi değil, faizli bir işlemdir. Nitekim kredi kavramı, günlük kullanımdaki anlamıyla, aksi belirtilmedikçe daima bir faiz unsurunu içeren bir kavramdır. Hatta denebilir ki, faiz unsuru, kredi kavramının ayırıcı özelliği, kredi ilişkisinin varlık şartıdır. Veresiye işleminin, faiz unsurunu içermediği durumlar için “faizsiz*

kredi” gibi terimler de kullanılmaktaysa da herhalde karşılıksız borç verme işlemlerinin en güzel ifadesi, İslâm dinindeki “karz-ı hasen” terimiyle dile getirilenidir. Gerçekten insanın sahip olduğu satınalma gücünden bir müddet için dahi olsa ayrılması zordur. Üstelik borcun geri dönmemesi gibi bir tehlike de daima söz konusudur. Bütün bunlara, gerek borç isteyen zor durumda olması gerekse borçlanma yoluyla sağlayacağı fonları nemalandırarak kazanç sağlama imkânının bulunması sebebiyle borç verme işleminden bir ilâve menfaatin sağlanmasının çoğu kere mümkün olduğu eklenirse, bu ilâve menfaatten vazgeçmenin gerçekten güzel bir davranış olduğu ve bu sebeple bu nitelikteki bir borç verme işlemine, haklı olarak “güzel borç, güzel karz” denebileceği rahatlıkla ortaya çıkar.” (Orman & Kurt, 1987).

İslâm iktisadî servetin âtil tutulmasını hoş görmediği gibi bu servet üzerinden faizli işlemlerle ister tüketim ister üretim amacıyla olsun kredi vermeyi veya kullanmayı yasaklamış, alternatif olarak da karz-ı hasen müessesesini ortaya koymuştur. Karz-ı hasen müessesesi özellikle az gelişmiş ülkelerdeki sermaye ihtiyacının karşılanması ve bu yolla girişimcinin desteklenerek üretimin artırılması açısından, diğer taraftanda kriz ve durgunluk zamanlarında ekonomilerin harekete geçirilmesinde elinde yeterli sermayesi olmayan girişimcilere sermaye temin etmek anlamında da değerlendirilebilir (Efe, 2018).

Bir borç ilişkisi olarak karz-ı hasen müessesesinin tarafları hakkındaki fıkhi boyutunu İslâm hukukçularına havale ederek konuyla ilgili rivayetlere baktığımızda Hz. Peygamber’in (sas) meseleyi borç, borcu veren ve borçlu açısından ahlâkî zeminde değerlendirdiğini görmekteyiz (İbrahim Halil, 2021). “Bir müslümana iki kez borç veren hiçbir müslüman yoktur ki onun bu davranışı, bir defa sadaka vermesi gibi (sevab) olmasın” (İbn Mâce, “Sadakât”, 19) buyuran Hz. Peygamber (sas), Müslümanların faizli işlem olmaksızın birbirlerine finansal açıdan yardımcı olmalarını sadaka vermek gibi çok sevaplı bir salih amelle eş tutarak güçlü bir şekilde desteklemiştir.

Başka bir rivayette: “Bir malı ödünç olarak vermek, onu sadaka olarak vermekten daha hayırlıdır” (Ahmed b. Hanbel, “I”, 463; Süyûtî, “II”, 86) buyurarak, sadaka yerine borç verilmesini tavsiye etmesi de boş alan kişinin aldığı borcu zâyi etmeden verimli bir şekilde değerlendirmesi ve rencide olmaması açısından önem arz etmektedir (Khan & Demirtaş, 2017). Hatta Rasûlullah (sas), karşılıksız yapılan yardımın on kat, iyi niyetle fazladan bir karşılık beklemezsizin verilen borcun on sekiz kat sevap

kazandıracağıını bildirmiştir (İbn Mâce, “Sadakât”, 19).

Borç vermenin Allah katında çok büyük bir karşılığının olmasının yanında, bu sistemin iyi ve verimli bir şekilde işleyebilmesi için borç alan tarafın da ödeme konusunda hassasiyet gösterip alınan borcu zamanında ödemesi gerekmektedir. Resûlullah (sas), hadislerde bir taraftan Müslümanların dayanışma içinde olmasını, birbirlerine ekonomik anlamda yardımda bulunmasını teşvik ederken; diğer taraftan borç alan tarafı da borcun kesinlikle ödenmesi gerektiği konusunda uyardı. Bu hususta, borçlu olan tarafın imkânı olduğu halde borcunu ödememesi veya geciktirmesi durumunda da büyük bir zulüm ve haksızlık yapmış olacağını birçok hadisle bildirmiştir. Bu hadislerden bazıları şöyledir: “Zengin kişinin borcunu ödemeyi uzatması bir zulümdür. Sizin birinizin isteğinin (ödenmesi) bir zengine havale edildiğinde (havâleyi kabul ile ona) müracaat etsin” (Buhârî, “Havale”, 1; İbn Mâce, “Sadakat”, 8; Nesâî, “Buyû”, 101) “Varlıklı kimsenin borcunu geciktirmesi hem şerefini düşürür hem de cezalandırılmayı gerektirir.” (Buhârî, “İstikraz”, 14; Nesâî, “Buyû”, 100).

Bu bilgiler ışığında, hadislerden karz-ı hasen konusunda çıkarabileceğimiz prensipleri şöyle özetleyebiliriz: Acil bir ihtiyaç olmadan borç istenmemelidir. Temel ihtiyaçların giderilmesi dışında lüks ve israfa kaçan harcamalar için kesinlikle borç alınmamalıdır. Borçlu borcunu güzel bir şekilde ödemeli ve imkânlar ölçüsünde varsa gününden evvel yoksa en geç zamanında ödemelidir. Borç veren taraf müsamahakâr olmalı, borcun ödenmesi için ek süre talep ediliyorsa bu konuda kolaylık sağlamalıdır borçluyu sıkboğaz etmemelidir. Eğer borcun ödenmesi imkânsız hale gelmişse alacaklının alacağından kısmen veya tamamen vazgeçmesi övülmeye değer bir harekettir (Khan & Demirtaş, 2017).

Netice itibariyle faizin olmadığı bir iktisadi sistemde kredi ihtiyacı, bireysel ve toplumsal açıdan yardımlaşma ve dayanışma amacıyla karz-ı hasen müessesisiyle temin edilmelidir. Bu ihtiyaçların karz-ı hasen müessesisiyle karşılanması, birbirinin zarar etmesine karşılık servet elde eden banker bir millet olmaktan daha hayırlıdır. Karz-ı hasen, bir milletin ve onun iktisadi yapısının gelişmiş olduğunu ortaya koyan en önemli göstergelerdendir. Buna karşılık faizin yaygın olduğu ekonomilerin zayıfladığı ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin arttığı da bir gerçektir. Dolayısıyla İslâm’da zekât, sadaka ve karz-ı hasen gibi birtakım müesseselerle toplumsal refah ve yardımlaşmanın artırılması ve gelir dağılımındaki

adaletsizliğin ortadan kaldırılması hedeflenmektedir (ez-Zebîdî, 2019).

İnfâk

‘Nefk’ kökünden türemiş olan infâk kelimesi “bitirmek, yok etmek; yoksul düşmek” gibi manalara gelse de daha çok “para veya malı elden çıkarmak” anlamında kullanılmaktadır. Terim olarak ise; Kişinin kendi mal varlığından Allah’ın rızasını temin etmek amacıyla harcaması, yoksullara, ihtiyaç sahiplerine aynî ve nakdî olarak yardım etmesi, demektir. Bu itibarla infâk, hem zekât farzını ve hem de gönüllülük esasına dayanan her türlü hayr işini kapsamaktadır (Çağrııcı, 2000).

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız karz-ı hasen müessesesiyle, infâk müessesesi birbirleriyle kardeş mesabesinde olan iki İslâmî müessesedir. İslâm iktisadi yapısında Karz-ı hasen, geri alınmak üzere verilen borç iken, geri alınmamak üzere ihtiyaçlı toplum kesimlerine karşılıksız olarak yapılan yardımlarda da infâk müessesesi devreye girmektedir (Khan & Demirtaş, 2017).

İslâm’da infâk müessesesine çok büyük bir önem atfedilmektedir. Nitekim infâk kavramı zekât farzını da içine alan daha geniş bir anlamı ifade etmektedir. İslâm infâk müessesesi kapsamında, gelir dağılımındaki adaleti sağlamak amacıyla yapılması zorunlu olan zekât, fitır sadakası ve kefaretlar, yapılması zorunlu olmayan ancak âyet ve hadislerle teşvik edilen sadaka, akrabaya yardım ve Allah yolunda harcama gibi müesseseler kurmuş, bu müesseselerle gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesini amaçlamıştır (Çalgan, 2015).

Kur’an’da yetmiş yakın âyette harcama yapma anlamında kullanılan infâk kavramı (Çağrııcı, 2000), muttakilerin özelliklerinden bahsedilirken gaybe iman ve namazdan hemen sonra zikredilmektedir (Bakara/2) Yine Kur’an’da yoksul insanların, zenginlerin mallarında haklarının olduğunun belirtilmesi, (Zâriyât/19; Meâric/24-25) servet sahibi insanların toplumun yoksul kesimlerine yardım etmeleri sorumluluğunun olduğunu ortaya koymaktadır. Kur’an’da infâk konusu işlenirken yapılan iyiliklerin karşılık beklenmeden yapılması övülürken, (İnsân/8-9) âyetlerde geçen iyiliğin karşılığının bire on, infâk’ın ise bire yediyüz olması, infâk’ın hem çok değerli hem de yapılması zor bir iş olduğunu göstermektedir (Bakara/261). Zenginlerin servetlerini atıl bırakıp Allah yolunda sarfetmemele-

rinin şiddetle eleştirilmesi (Tevbe/34-35) ise servet sahiplerinin İslâm'ın meşru gördüğü alanlarda yatırım yaparak istihdama katkıda bulunması ve bu vesileyle insanların helal yönden çalışarak rızıklarını temin etmesine vesile olması gerektiği yönünde anlaşılabilir. Nitekim âyette geçen kenz kavramını Gazzali; malı ve parayı piyasadan çekmek, Allah yolunda sarfetmeye de bunları piyasaya sürmek olarak açıklamıştır (Çağrı, 2000).

İslâm sermayenin atıl tutulmasını yasaklarken, sermayenin üretim ve istihdamda değerlendirilmesini ve bu yolla kazanç elde edilmesini meşru görmekte ve desteklemektedir. Ancak bu kazançtan toplumdaki yoksul kesimlerin de hakkı vardır. Servet, üretime ve istihdama yönlendirildiğinde insanlara yeni iş imkânları sağlanarak yeni istihdam alanları açılmış olacak, bununla birlikte infâk müessesesiyle harekete geçen efektif talep artarak, üretimi ve istihdamı yeniden tetikleyecektir. Faizin, yatırım hacmini belirleyen tasarruf hacmine, uzun dönemde olumlu yönde etki yapmadığı yapılan araştırmalarda ortaya konmaktadır. İslâm faiz yasağı ve zekâtla, sermayeyi yatırıma teşvik etme noktasında manevi açıdan güçlü bir itici güç oluşturmaktadır (Efe, 2018; Zaim, 1992). “*Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir*” (Bakara/261) âyetinde açıklanan malların kat kat artması, bugün ilk harcanan meblağın belli süreçler içinde ekonomiye ilk harcama yapıldığı andan daha fazla katkı sunduğunu ortaya koyan, modern iktisadi literatürde çarpan etkisi (multiplier effect) olarak nitelendirilen bir durumu meydana getirmektedir (Çalğan, 2015).

İslâm malın biriktirilmesi yerine, lüks ve israftan kaçınarak meşru dairede ve Allah yolunda sarfedilmesini ve bu yolla harcanacak malın bereketlenerek artacağını söyler. Nitekim Hz. Peygamber (sas), “*Sadaka/zekât vermek maldan hiçbir şey eksiltmez*” (Müslim, “Birr”, 69) hadisiyle bu gerçeği ortaya koymaktadır. İslâm'ın, servetin bu yolla harcanmasıyla artacağı düşüncesi sadece manevi açıdan, ahiretle ilişkilendirilmemelidir. Elbetteki ahiretle de ilişkisi olan bu durumun dünyadaki iktisadi davranışlarla da ilişkisi olduğu düşünülebilir. Servetin biriktirilip faizli işlemlerde kullanılması, servetin belli kesimler elinde toplanarak geniş halk kitlelerinin alım gücünün zayıflaması anlamına gelmektedir. Bu durum da iktisadi durgunluğu ve üretimin azalmasını beraberinde getirecektir. Üretimin olmadığı bir iktisadi ortamda belli kesimlerin elinde toplanmış olan sermayenin değerlendirile-

bileceği bir iktisadi ortamdan söz etmek de zorlaşacaktır (Korkut, 2018).

İslâm kenz ve ihtikâr'ı, yani malı elde tutmayı ve piyasadan çekmeyi yasaklayarak servetin üzerine yüklenecek olan zekât ve yapılması gereken diğer zorunlu harcamaların gün geçtikçe sermayeyi azaltması çekincesiyle, servetin üretime yönlendirilip işletilmesini hedeflemektedir. Bu yaklaşım, para miktarındaki artışı, paranın piyasadaki dolaşım hızını, sermaye birikimini artırarak üretimdeki artışı da beraberinde getirecektir (Zaim, 1992). “*Kim, mal sâhibi bir yetime veli olursa, bu malla ticaret yap-sın, malı zekâtın yiyip bitirmesine terketmesin*” (Dârekutnî, “III”, 5; Tirmizî, “Zekat”, 15) hadisi bu gerçeğin altını çizmektedir.

İslâm'da infâk müessesesiyle, toplumsal yapı içerisinde zenginler gibi fakirlerin de olabileceği hesaba katılarak, gelir dağılımındaki farklılıkların ortaya çıkaracağı sorunlara engel olma düşüncesi hâkimdir. Hz. Peygamber İslâm toplumunun bu konuya hassasiyetini artırmak için şöyle buyurmuştur: “*Herhangi bir mahalle halkı arasında, aç bir kimse sabahlarsa, Allah'ın (cc) zimmeti (himayesi) onlardan alınır*” (Hâkim en-Nîsâbûrî, “II”, 14). Hz. Peygamber (sas) başka bir hadisinde ise: “*Bütün mü'minleri birbirlerine merhamette, muhabbette, lütufta ve yardımlaşma husûslarında sanki bir vücut misâli görürsün! O vücudun bir organı hastalanınca, vücûdun diğer kısımları birbirlerini hasta organın elemine -uykusuzlukla harekete- ortak olmaya çağırır-lar*” (Ahmed b. Hanbel, “XXX”, 323.; Buhârî, “Edeb”, 27; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, “X”, 85; İbn Ebû Şeybe, “I-VII, VI”, 89; İbn Hibbân, “I”, 469; Müslim, “Birr”, 66) buyurarak gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmemesi durumunda bütün toplumun olumsuz yönde etkileneceğini ve bununla başa çıkmanın yolunun toplumun bütün kesimlerinin konuya duyarlı olmasından geçtiğini bize öğretmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (sas) infâk müessesesiyle toplumsal faydayı en yüksek seviyeye taşımak ve bunun tabana yayılmasını sağlamak amacıyla yapılan iyiliğin küçümsenmemesi gerektiğini belirterek şöyle buyurmuştur: “*Bir dirhem'in değeri sevapça yüz bin dirhem'in değerini geçer.*” Sahâbiler: “*Ey Allah'ın Rasûlü! bu nasıl oluyor?*” deyince Hz. Peygamber (sas), “*Bir adam düşünün ki iki dirhemi vardır birini sadaka olarak verir, bir de çokça serveti olan ve ondan yüz bin dirhemi sadaka olarak vereni düşünün.*” (Ahmed b. Hanbel, “XIV”, 497; Hâkim en-Nîsâbûrî, “I”, 576; Nesâî, “Zekat”, 49)

Hz. Peygamber (sas), infâkın yapılma şeklinin yoksulları rencide etmeyecek şekilde gizlice olması ve infâk da önceliğin kimlere verilmesi gerek-

tiği gibi hususlarda da talimatlarda bulunmuştur: “*Yedi sınıf insan vardır ki, Allah Teâlâ başka hiçbir gölge bulunmayan kıyamet gününde, bunları kendi arşının gölgesinde gölgelendirir. (Bunlardan birisi)... sağ elinin verdiği sol eli duymayacak derecede gizli sadaka veren zengin kişi.*” (Buhârî, “Zekat”, 17; Müslim, “Zekat”, 91; Tirmizî, “Zühd”, 53). “*Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, kişiye günâh olarak yeter*” (Ahmed b. Hanbel, “XI”, 36; Ebû Dâvûd, “Zekat”, 45; Müslim, “Zekat”, 40). “*Veren el üstündür. Yedirip içirmeye geçimini üstlendiğin kimselerden başla; annen, baban, erkek ve kız kardeşlerin... Sonra yakınlık durumuna göre devam et.*” (Ahmed b. Hanbel, “XI”, 674; Hâkim en-Nisâbüri, “II”, 668; Nesâî, “Zekat”, 51). Bu rivayetlere göre infâkın gizli olması yanında en yakından uzağa doğru bir seyir takip etmesi istenmektedir.

Sermayenin Emekle Birlikte Değerlendirilmesi: Mudârebe

İslâm’da sermayenin değerlendirilme şekillerinden birisi de elinde bulunan sermayeyi işletme açısından tecrübesi olmayan sermayedarın, işinin ehli, deneyim sahibi olup da sermayesi olmayan kişilerle bir araya gelerek atıl halde bulunan bu tasarrufları üretime, istihdama, genel olarak ekonomiye kazandırması anlamına gelen mudârebe uygulamasıdır. Mudârebe, bir tarafın sermayesini, diğer tarafın ise emeğini ortaya koyarak işletmeyi üstlenmesi yoluyla yapılan bir kâr ortaklığı yöntemidir (Kallek, 2005).

İslâm iktisadında sermaye diğer üretim faktörlerinden ayrı olarak tek başına bir faktör olarak değerlendirilmemiş, her zaman emekle birlikte konumlandırılmıştır. Bu sebeple sadece sermayeden kazanç elde eden bir sınıfın oluşması da İslâm iktisadı içinde düşünülmemiştir. Sermaye ile emeğin birlikte değerlendirilmesi bu iki üretim faktörü arasında çatışmaların önlenmesi açısından da önem arz etmektedir (Korkut, 2018).

Nitekim mudârebe uygulamasında kâr sermaye sahibi ve emek sahibi arasında önceden anlaşılarak belirlenmiş oranda paylaşılır. Zarar edilmesi durumunda ise zarar sermayeden karşılanır; emek sahibinin herhangi bir ihmali, kasıt veya kusuru yoksa zararı karşılama gibi bir sorumluluğu yoktur; onun zararı ise emeğinin kaybolmasıdır (Ellek, 2005).

Mudârebe İslâm’dan önce de Araplar arasında bilinen ve uygulanan bir yöntemdir. Kur’an, sünnet ve sahabe uygulamalarıyla da temellendirilen bu uygulama, İslâm iktisadında da devam ettirilmiştir. Kur’an’da ticaret’in meşruiyeti ile ilgili âyetler; Hz. Peygamber’in (sas) peygamberliği

döneminde bu uygulamayı onaylaması ve övmesi; Hz. Aişe'nin kendisine ait olan malları mudârebe yoluyla değerlendirmesi gibi birçok örnek mudârebe'nin meşru olarak kabul edilmesinin delillerindedir (Korkut, 2018).

Mâverdî, mudârebenin İslâm hukuku açısından meşru bir ortaklık olduğunu delillendirirken ilk başta Hz. Peygamber'in (sas), Hz. Haticeyle (r.anha) evlenmeden önce yaptığı mudârebe usulü ticari anlaşmayla Şam bölgesinden yüksek bir kâr elde ederek dönmesini zikretmektedir (Mâverdî, 1989; Yıldırım, 2014). Bunun yanında mudârebe ve buna benzeyen ortaklık uygulamaları teşvik için Hz. Peygamber'den (sas) birçok rivayet aktarılmıştır. Bunlardan birisinde şöyle denilmektedir: *“Üç şeyde bereket vardır: Belirli bir süre için alım satım yapmak, ortaklık ve satmak için olmayıp evde tüketilmek üzere buğday ile arpayı karıştırmak”* (İbn Mâce, “Ticârât”, 63). Urve b. Ebi'l-Ca'd el-Bârikî'nin (ra) naklettiğine göre Hz. Peygamber (sas) ona bir kurban veya bir koyun almak üzere bir dinar vermiştir. O da iki koyun alarak birini bir dinara satmış ve bir koyun ile bir dinarı Resûlullah'a (sas) getirmiştir. (Allah Resûlü) Ona ticaretinin bereketli olması için dua etmiştir. Aktarıldığına göre bu duadan sonra Urve çamur (yani değersiz bir şey) bile satsa kâr elde eder olmuştur (Ebû Dâvûd, “Buyu”, 28).

İslâm iktisadında ticarete olduğu gibi tarım alanında da sermaye-emek ortaklığına benzeyen ortaklıklar kurulmuştur. Arazi sahibiyle, emek sahibinin biraraya gelerek üretim sonunda elde edilecek ürünü belli bir oranda bölüşmeleri anlamına gelen muzâraa (Kayapınar, 2006); ağaç, bahçe ve buraların bakım ve sulamasını yapan tarafların biraraya gelerek mahsülü belli oranda bölüşmeleri anlamına gelen musâkat (Döndüren, 2006); kullanılmayan bir araziye ağaç dikmek suretiyle elde edilecek üründen arazi sahibine pay vererek yapılan mugârese (Kayapınar, 2005) gibi zirai ortaklıklarla, arazisi olup da işleyemeyen ve arazisi olmayan emek sahiplerinin biraraya getirilip üretimin geliştirilmesi ve bunun yanında istihdama da katkıda bulunulması hedeflenmiştir.

Hz. Peygamber'in (sas) Medine'ye hicretin hemen akabinde Ensar ile Muhacir arasında ilan ettiği muâhât uygulaması da bir yönüyle sermaye-emek ortaklığına benzemektedir. “Muâhât”, Hz. Peygamber'in (sas), hicretten yaklaşık beş ay sonra Ensar ile Muhacir arasında sosyal ve ekonomik açıdan birlikteliği sağlamak amacıyla ve birbirlerine hem maddi hem de iktisadi açıdan destek olmaları için samimi bir iş birliği projesidir. Ensâr'dan borç almak suretiyle veya sermaye Ensar'dan olmak üzere Muhacirlerin de emekleriyle

üretim ortak olmaları şeklinde uygulanan muâhât sayesinde Mekkeli muhacirler iktisadi sisteme dâhil olmuş; Medineli Ensar'la yaptıkları bu gönüllü birliktelik sonucunda ve ticari tecrübeleri sebebiyle kısa sürede Medine'deki iktisadi yapıda söz sahibi olmuşlar ve böylelikle Yahudi kabilelerin Medine'deki etkinliğini de azaltmışlardır (Algül, 2005; Beyhakî, "VI", 19; Buhârî, "Hibe", 33; "Şurut", 5; Hamidullah & Tuğ, 1993; Müslim, "Cihad", 70).

Asr-ı Saadet'te Beytu'l-Mal'dan üretim, tüketim ve ticari amaçlı kredilerin verildiği ve devlet hazinesinin de sermayedar olarak emek sahiplerine bu anlamda destek olunduğu anlaşılmaktadır (Kallek, 1997). Bu hususta en güzel örnek, Hz. Ömer'in oğulları Abdullah ve Ubeydullah'a, Basra valisi Ebu Musa el-Eş'arî'nin verdiği borç para ile Abdullah ve Ubeydullah tarafından ticaret yapılarak kâr elde edilmesi ve bunun ticari bir ortaklık olarak değerlendirilmesi (Mâlik B. Enes, "Kitabu'l-Kıraz", 1) gösterilebilir.

SONUÇ

İslâm âlimleri üretim fonksiyonunun temel kavramlarından olan sermaye ve bununla ilgili çevre kavramları, Allah'ın Kur'an da koyduğu temel prensipler ve Hz. Peygamber'in (sas) uygulamalarını esas alarak zamanın ve coğrafyanın şartlarına da uygun bir şekilde Allah ve âhîret inancı, adalet, hürriyet, sulh, dayanışma, fertlerin yararını zedelemeyen toplumun yararını temin etme gibi temel prensipler çerçevesinde değerlendirmişlerdir.

Kur'an ve Hz. Peygamberin (sas) sünnetini incelediğimizde sermaye birikiminin itidal çerçevesinde desteklendiği gibi sermaye birikiminin nasıl değerlendirileceği konusunda da belli prensipler ortaya konulmuştur. Kur'an ve Sünnette sermaye birikiminin değerlendirilmesi konusunda servetin belli ellerde toplanmasına mâni olmak, toplumdaki dezavantajlı grupları gözetecek toplumsal dayanışmayı artırmak ve servetin âtil bir şekilde tutulmasını önleyerek üretime yönlendirilmesini sağlamak amacıyla faiz yasaklanmış ve zekât, infâk, karz-ı hasen gibi müesseselerde teşvik edilmiştir. Yine Hz. Peygamber'in (sas) bizzat yaptığı ve bu yolla ailesinin geçimini temin ettiği bir ticaret yöntemi olan sermayenin emekle ortak olduğu mudârebe vb. sistemlerle de mal varlığı olup da ticaret yapma yeteneği olmayanların ve ticareti bilen ancak sermayesi az veya hiç olmayan kişilerin bir araya getirildiği kâr ortaklıkları da bir çözüm yolu olarak ortaya konmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, E. A. A. b. M. es-Şeybânî. (t.y.). *El-Müsned* (1. bs). Muesesetu'r-Risale.
- Aksu, H., & Akkuş, Y. (2010). Türkiye'de Mala Karşı Suçların Sosyoekonomik Belirleyicileri Üzerine Bir Deneme: Sınır Testi Yaklaşımı (1970-2007). *Sosyoekonomi*, 11 (11). <https://doi.org/10.17233/se.13499>
- Alan, R. (2019). *Müslüman İnsan İle Kapitalist İnsanın Ekonomik Davranışlarının Karşılaştırması*. Marmara Üniversitesi.
- Algül, H. (2005). Muâhât. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 30, ss. 308-309). TDV Yayınları.
- Apaydın, H. Y. (2001). Karz. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, ss. 520-525). TDV Yayınları.
- Beyhakî, E. B. A. b. el-H. b. A. el-. (2013). *Es-Sünenü'l-kebîr*. Dâru Âlemi'l-Kütüb,.
- Buhârî, E. A. M. ibn İ. (1987). *Sahîh-i Buhâri ve Tercemesi* (M. Sofuoğlu, Çev.; Vols. 1-16). Ötüken Neşriyat.
- Canbaz, M. F. (2019). *İslâmi Finans Aracı Olarak Karz-ı Hasen ve Katılım Bankaları İçin Bir Model Önerisi & Qard Hasan As An Islamic Financial Instrument And A Model Proposal For Islamic Banks*, Yayınlanmamış doktora tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi]. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.32831.46243>
- Çağrııcı, M. (2000). İnfak. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 22, ss. 289-290). TDV Yayınları.
- Çalgan, M. A. (2015). *Hadisler Işığında Kalkınma*, Yayınlanmamış doktora tezi, [Ankara Üniversitesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı].
- Çayıroğlu, Y. (2014). İslâm İktisadının Karakteristik Özellikleri. *İslâm Huku Araştırmaları Dergisi*, 24, ss. 149-183.
- Çetin, B. I. (2011). *İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı—Kredi Ekonomisi İlişkisi ve Türkiye*. İstanbul Üniversitesi.
- Çolak, A. (2003). İslâm'ın İktisâdî Prensipleri. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3 (4), ss.29-49.

- Dârekutnî, E.-H. A. b. Ö. b. A. (1424). *Sünen*. Muessesetu'r-Risâle.
- Dârimî, E. M. A. b. A. (1412). *Es-Sunen* (1. bs). Daru'l-Mugnî li'n-Neşr.
- Döndüren, H. (2006). Müsâkât. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32, ss. 70-71). TDV Yayınları.
- Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, B. (1423). *Şuabu'l-İman* (Vols. 1-14). Mektebetu'r-Ruşd.
- Ebû Dâvûd, S. b. el-E. b. İ. el-Ezdî es-Sicistânî. (t.y.). *Sunen* (C. 4). el-Mektebetu'l-Asriyye.
- Efe, D. A. (2018). İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13), ss. 199-218.
- Ege, H. (Ed.). (1985). *Sîret-i İbn-i Hişam Tercemesi*. Kahraman Yayınları.
- Ellek, H. (2005). *İslâm Hukukunda Emek—Sermaye Ortaklığı (Mudarabe)*. Yeni Akademi Yayınları.
- Ersoy, A. (1987). (Teorik Bir Yaklaşım) İktisadi Kalkınma ve Sosyal Denge İlişkisi. *İktisadi Kalkınma ve İslam (Sempozyum)*, 191-202.
- es-Sadr, M. B. (1991). *İslam Ve İktisadî Ekoller* (S. Namdar, Çev.). Akademi Yayınları.
- ez-Zebîdî, Z. A. b. A. b. A. (2019). *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi* (S. Şengezer, Ed.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Hâkim en-Nisâbûrî, E. A. M. b. A. b. M. (1411). *El-Müstedrek ale's-Sahihayn*. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Hamidullah, M., & Tuğ, S. (1993). *İslam Peygamberi* (gözd. gçrl. ve ilv. 4.bsk, Vols. 1-2). İrfan Yayınları.
- İbn Ebû Şeybe, E. B. A. b. M. (1409). *El-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr* (1. bs). Mektebetu'r-Ruşd.
- İbn Hibbân, E. H. M. (t.y.). *Sahihu İbn Hibban*. Muessesetu'r-Risâle.
- İbn Mâce, E. A. M. b. Y. el-Kazvî. (t.y.). *Sunen* (Vols. 1-2). Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye.
- İsmail, İ. M. (1973). *İslâm ve Çağdaş Ekonomik Doktrinler* (C. Aydın, Çev.). Fetih Yayınevi.
- Kallek, C. (1997a). *Asr-ı Saâdet'te yönetim-piyasa ilişkisi*. İz Yayıncılık.

- Kallek, C. (1997b). Ebû Yûsuf'un İktisadî Görüşleri. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 1, ss.1-18.
- Kallek, C. (2005). Mudârebe. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 30, ss. 359-363). TDV Yayınları.
- Kalyoncuoğlu, K. S. (2021). Gazâlî'nin İslam İktisat Düşüncesi Çerçevesinde Ticaret ve Servet Anlayışı. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17 (1), ss. 257-268.
- Karacan, R., & Çevik, F. S. (2015). *Ekonomik İstikrar Açısından Üretim Ekonomisi ve Parasal Ekonomisinin Karşılaştırılması*. 7 (1), 161-176.
- Karaman, H., Bardakoğlu, A., & Apaydın, H. Y. (Ed.). (2014). *İlmihal. 2: İslâm ve toplum* (22. baskı). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kayapınar, H. (2005). Mugârese. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 30, ss. 373-374). TDV Yayınları.
- Kayapınar, H. (2006). Müzâraa. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 32, ss. 234-236). TDV Yayınları.
- Khan, M. A., & Demirtaş, E. B. (2017). *Hz. Peygamber'in (sav) İktisadi Öğretileri*. İGİAD Yayınları.
- Korkut, C. (2018). *İslam Ekonomisinde Sermaye Oluşumu, Birikimi ve Yapısı: Fon Biriktirmede Türkiye İçin Model ve Politika Önerileri*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkut, C. (2020). Kapitalist İktisat Sisteminin Dönüşümünün Şafağında İslam İktisadı. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 16 (59), ss.212-243.
- Mâlik B. Enes, E. A. (1988m./1408h). *El-Muvatta'*. Darü İhyai Ulum.
- Mâverdî, E.-H. A. b. M. b. H. el-Basrî el-. (1989). *El-Mudârabe*. Dâru'l-Vefâ, Mansûra.
- Müslim, E.-H. M. b. el-Haccâc en-Neysâbü'rî. (t.y.). *Sahîhu Müslim*. Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- Nesâî, E. A. A. b. Ş. b. A. en-. (2017). *Sünenu'n-Nesâî*. Müessesetu'r-Risâle.
- Orman, S., & Kurt, İ. (Ed.). (1987). *Para, faiz ve islam*. İSAV Yayınları.
- Özsoy, İ. (1995). Faiz. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C. 12,

ss. 110-126). TDV Yayınları.

Samar, M., & el-Hersh, A. (2020). İslamî İktisatta Üretim Teorisine Genel Bir Bakış. *Diyalektolog: Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, ss.125-145.

Sıddıki, M. N., & Açıkğöz, Ö. (1998). İslam İktisat Düşünce Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmaların Bir Tahlili. *İslâmî Araştırmalar (Dergi)*, 11 (3-4), ss.220-235.

Süyûtî, C. A. b. E. B. (1996). *El-Câmiu's-Sağir min Hadisi'l-Beşiri' n-Nezir*.

Tirmizî, E. İ. M. b. İ. (1395). *Sunenu't-Tirmizî*. Matbaa Mustafa el-Bâbi el-Halebî.

Yıldırım, M. E. (2014). *Asr-ı Saâdet'te Ticaret ve Tüccar Sahâbiler*. İgiad Yayınları.

Zaim, S. (1992). *İslam-İnsan-Ekonomi*. Yeni Asya Yayınları.

Zaim, S., Esen, A., Koç, T., & Çakır, M. Y. (2013). *İslâm ekonomisinin temelleri*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Extended Abstract

When examining the Qur'an and the Sunnah of the Prophet (saw), we find that capital accumulation is supported within a framework of moderation, with specific principles outlined on how to utilize this accumulation. Both the Qur'an and Sunnah prohibit interest and encourage institutions such as zakat, infaq, and kard al-hasan to prevent wealth concentration in limited hands, to enhance social solidarity by considering disadvantaged groups, and to ensure wealth is not kept idle but directed toward productive use. Furthermore, systems like mudaraba, a partnership model in which capital and labor collaborate -a method practiced by the Prophet (saw) himself to support his family- offer a solution. Profit-sharing partnerships, which connect individuals with capital who lack trading skills and those with trading expertise but limited capital, are also advocated as viable economic models.

In Islamic economics, for income to be considered legitimate, it must be earned through a method that incorporates the elements of labor, capital, and risk. Islamic economics, which acknowledges the role of capital in the production function, neither regards capital as sacred, as in the capitalist system, nor ignores it, as in the socialist system. By harmonizing these two opposing views, Islamic economics asserts that capital has a share in the returns generated through production processes. However, it emphasizes that this share should come not from a predetermined fixed percentage but from a variable percentage of profit. In an economic system without interest, capital can grow sufficiently through profit as a driving factor. Islam firmly opposes using capital as a tool for oppression and exploitation, a principle clearly conveyed in the hadiths of the Prophet (saw). He (saw) declared that interest, which disrupts the economic and moral fabric of society, is a form of oppression and exploitation and warned that anyone engaging in interest-bearing transactions, regardless of their role, would face severe punishment in the Hereafter.

Islamic economics does not tolerate keeping wealth idle and prohibits lending or using wealth for consumption or production through interest-bearing transactions, instead introducing the institution of kard al-hasan as an alternative. The institution of kard al-hasan can be viewed both as a means of meeting capital needs, particularly in underdeveloped countries, and as a way to boost production by supporting entrepreneurs. Additionally, it provides a source of capital for entrepreneurs who lack sufficient funds, thus helping to stimulate economies during times of crisis and recession.

While Islam prohibits keeping capital idle, it supports and legitimizes the use of capital in production, employment, and the earning of profit through such means. However, the poor in society also have a claim to these earnings. For this reason, Islam places significant importance on the institution of charitable spending. The institutions of kard al-hasan and infâq are two clo-

sely related principles in Islamic economics. In this framework, *kard al-hasan* represents a loan that is to be repaid, while *infāq* involves giving freely to those in need. Instead of hoarding wealth, Islam advocates spending it in legitimate ways and in the path of Allah, avoiding both luxury and waste, with the promise that wealth spent in this manner will bring about increased blessings. Through *infāq*, Islamic economics seeks to address issues that may arise from income inequality, acknowledging that the social fabric includes both the rich and the poor.

In Islam, one method of capital utilization is *mudaraba*, a practice where a capitalist -someone with capital but without experience in deploying it- partners with individuals who are skilled and knowledgeable but lack capital. This partnership channels idle savings into production, employment, and the broader economy. *Mudaraba* is a profit-sharing arrangement in which one party contributes capital, while the other provides labor. This practice was familiar to the Arabs before Islam and, grounded in the Qur'an, the Sunnah, and the practices of the Companions, has been maintained within Islamic economics. Additionally, there are numerous narrations from the Prophet (saw) that encourage *mudaraba* and similar partnership practices.

The practice of *muahat* established by the Prophet (saw) between the Ansar and Muhajirun shortly after the migration to Medina resembles a capital-labor partnership. In Islamic economics, capital is not regarded as an independent factor separate from other production factors but is always positioned alongside labor. As such, Islamic economics does not recognize a class that profits solely from capital. The joint consideration of capital and labor also serves to prevent conflicts between these two production factors. In *mudaraba* arrangements, profits are shared between the capital provider and the labor provider based on a pre-agreed ratio. In the case of a loss, it is borne solely by the capital, and the labor provider is not required to compensate for the loss unless there is negligence, intent, or fault. In this way, the labor provider's loss is the loss of their labor alone.

Yazar Katkıları

Makale iki yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Çatışması

Yazar tarafından çıkar çatışmasının olmadığı rapor edilmiştir.

Fonlama

Herhangi bir fon desteği alınmamıştır.

Not

Bu çalışma, Prof. Dr. Abdulvahap Özsoy danışmanlığında 2022 yılında hazırlanan “Hz. Peygamber’in Sünneti ve Modern İktisat Açısından Sermaye ve Emek” başlıklı yüksek lisans tezi dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Etik Bildirim

Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.